

dr Grzegorz Kuba

ORCID: 0000-0001-8308-4809

Instytut Solidarności i Męstwa im. Witolda Pileckiego, Polska

The Witold Pilecki Institute of Solidarity and Valor, Poland

e-mail: g.kuba@instytutpileckiego.pl

Nie tylko Biuro Odbudowy Stolicy. Instytucje zaangażowane w odbudowę Warszawy po II wojnie światowej

**Not only the Capital Reconstruction Office. Institutions
involved in the reconstruction of Warsaw after the II World War**

DOI: 10.5281/zenodo.7375567

Streszczenie: W artykule opisano najważniejsze instytucje zaangażowane w odbudowę Warszawy po II wojnie światowej. Powołano wówczas wiele podmiotów odpowiedzialnych za miasto, między innymi: Biuro Odbudowy Stolicy, Ministerstwo Odbudowy, Komitet Odbudowy Stolicy, Naczelną Radę Odbudowy Warszawy, Społeczny Fundusz Odbudowy Stolicy oraz Warszawską Dyрекcję Odbudowy. W rozważaniach przedstawiono ich genezę i zakres odpowiedzialności. Pod względem chronologicznym artykuł ogranicza się do lat 1945-1949.

Słowa kluczowe: Warszawa, odbudowa, straty wojenne, zniszczenia wojenne

Abstract: The article presents the most important institutions involved in the reconstruction of Warsaw after the Second World War. The establishment of the Capital Reconstruction Office, the Ministry of Reconstruction, the Capital Reconstruction Committee, the Supreme Council for the Reconstruction of Warsaw, the Social Fund for the Reconstruction of the Capital, and the Warsaw Reconstruction Directorate shows the multitude of entities responsible for the city in the first years after World War II. The publications present the genesis of their creation and the scope of responsibility in 1945-1949.

Keywords: Warsaw, rebuilding, war losses, war damages

Wskutek zniszczenia Warszawy w czasie II wojny światowej społeczeństwo stanęło przed ogromnym wyzwaniem polegającym na podniesieniu stolicy państwa z ruin. Władze starały się wykorzystać towarzyszący temu zapał, aby skoncentrować wysiłek ludzi na jasno sprecyzowanym celu. Hasło „Cały naród buduje swoją stolicę” dobrze oddaje nastrój tamtego czasu. Lata 1945-1949 były najtrudniejszym okresem – kształtowały się wtedy koncepcje powojennej Warszawy, organizacja i kolejność podejmowanych prac. Trzeba było znaleźć równowagę między przyszłością a bieżącymi potrzebami warszawiaków. Zdawano sobie sprawę, że nie zawsze prace nad odbudową miasta zniszczonego przez Niemców idą tak, jak powinny. Jednym ze sposobów na uniknięcie jak największej liczby błędów była odpowiednia organizacja.

24 stycznia 1945 roku prof. Jan Zachwatowicz został nominowany przez prezydenta Warszawy płk. inż. Mariana Spychalskiego na kierownika Biura Organizacji Odbudowy Warszawy¹. 14 lutego powracający do Warszawy architekt Roman Piotrowski przejął od prof. Zachwatowicza agendy stworzonej instytucji, a sam profesor został kierownikiem Wydziału Architektury Zabytkowej². Powołane wtedy Biuro Odbudowy Stolicy (BOS) niewątpliwie odegrało ważną rolę w pracach nad podniesieniem Warszawy z gruzów. Kompetencje BOS usankcjonowano dekretem o odbudowie Warszawy³. Zdaniem Tomasza Markiewicza instytucja była swoistym eksperymentem: *Zostało ono powołane do życia w lutym 1945 r. i miało w sposób planowy projektować i koordynować odbudowę. Biuro to (nie tylko w warunkach polskich) stanowiło eksperyment jako scentralizowana struktura służąca planowaniu, a zarazem jako kolektywny zespół rozdzielający określone zadania*⁴.

Niestety, ilość obowiązków powierzonych instytucji przerosła możliwości zatrudnionych w niej osób, co trafnie zauważył Karol Mórawski: *Wielość zadań, znajdujących się w gestii Biura Odbudowy Stolicy, z upływem czasu przerosła jego możliwości realizacyjne. W celu uporządkowania zatem zarówno rynku budowlanego, jak i właściwej organizacji na terenie Warszawy przy zachowaniu dla BOS zadań koncepcyjno-projektowych, rozważano powołanie specjalnej instytucji*⁵.

Wydaje się, że BOS miało wszelkie atuty – zarówno prawne, jak i strukturalne – aby swym działaniem objąć w miarę możliwości wszystkie prace nad odbudową Warszawy. *W gestii BOS znalazł się całokształt prac nad odbudową, projektowaniem urbanistycznym, rekonstrukcją zabytków, projektowaniem i realizacją poszczególnych budów, nad planem gospodarczym i inwestycyjnym, wreszcie nad wykonawstwem. Od samego początku istnienia biuro z trudem mieściło się w strukturach administracji państwowej i samorządowej, cieszyło się jednak przychylnością Prezydenta K[rajowej]*

¹ Archiwum Państwowe w Warszawie (APW), Biuro Odbudowy Stolicy (BOS) 25, sygn. 1, k. 2, Nominacja.

² A. Skalimowski, *Skazani na wielkość? Biuro Odbudowy Stolicy 1945-1951*, [w:] *Spór o odbudowę Warszawy. Od gruzów do reprivatyzacji*, red. T. Fudala, Muzeum Sztuki Nowoczesnej, Warszawa 2016, s. 96-97.

³ Dekret z dnia 24 maja 1945 r. o odbudowie m.st. Warszawy, Dz. Urz. RP 1945 Nr 21, poz. 124.

⁴ T. Markiewicz, *Prywatna odbudowa Warszawy*, [w:] *Zbudować Warszawę piękną... O nowy krajobraz stolicy (1944-1956)*, red. J. Kochanowski, Wydawnictwo TRIO, Warszawa 2003, s. 254.

⁵ K. Mórawski, *Warszawa. Dzieje miasta*, Książka i Wiedza, Warszawa 2003, s. 372-373.

R[ady] N[arodowej] [Bolesława Bieruta], który objął wyraźnym – chociaż jeszcze nieoficjalnym – patronatem proces odbudowy miasta, a także służące temu celowi instytucje⁶.

Przez cały okres funkcjonowania BOS zmieniały się jego podległość i kompetencje, o czym pisze Andrzej Skalimowski: *Podległość i zakres kompetencji BOS przez cały okres jego istnienia (do 1951 r.) ewoluowały. W zakresie planów i polityki urbanistycznej stanowiło ono podmiot samodzielny, szukający jednak poparcia i zrozumienia u Bieruta. Często działo się to z pominięciem Ministerstwa Odbudowy, z którym biuro było wyraźnie skonfliktowane, podobnie jak z Zarządem Miejskim. W gestii tego ostatniego pozostawały w zasadzie sprawy dnia powszedniego; za koncepcje i realizację polityki odbudowy miało odpowiadać BOS. Natomiast źródłem różnic w relacji z ministerstwem była maksymalna reglamentacja działalności budowlanej, forsowana przez biuro, podczas gdy w ministerstwie dążono do włączenia w ten proces kapitału prywatnego. Przy skromnych środkach inwestycyjnych przeznaczonych na mieszkalnictwo warszawskie, posunięcie to miało wpłynąć na ożywienie działań budowlanych⁷.*

Przytoczony krótki opis znaczenia BOS dla odbudowy miasta wskazuje, że przez wszystkie lata funkcjonowania instytucji starano się sprecyzować oczekiwania wobec niej oraz dokładnie określić charakter działań prowadzonych przez BOS. Tworzono więc kolejne podmioty i gremia odpowiedzialne za działania wspomagające podniesienie Warszawy z ruin. Miało to przyspieszyć prace i nadać im pożądany kierunek. Należy jednak przyjrzeć się bliżej instytucjom zaangażowanym w odbudowę zrujnowanego miasta. Szczególnie że ich geneza często jest różna, na przykład polityczna lub społeczna. Analiza kompetencji powstających organizacji czy gremiów pozwoli wskazać, że przy omawianiu zagadnień powojennej odbudowy nie można ograniczać się tylko do BOS, gdyż byłoby to zbyt dużym uproszczeniem – podobnie jak przypisywanie osiągnięć lub porażek tamtego okresu tylko tej instytucji i ludziom tam zatrudnionym. Dlatego też w niniejszym artykule opisano najważniejsze podmioty zaangażowane w prace nad odbudową Warszawy.

Na posiedzeniu Prezydium Krajowej Rady Narodowej 7 kwietnia 1945 roku zapadła decyzja o powołaniu Ministerstwa Odbudowy⁸. Została zatwierdzona dekretem z 24 maja 1945 roku, a kompetencje resortu objęły: odbudowę, budowę i rozbudowę osiedli miejskich i wiejskich oraz gmachów państwowych z wyłączeniem obiektów wojskowych. Ministerstwo miało sprawować pieczę nad polityką budowlaną państwa, wodociągami i kanalizacją, a także grobownictwem wojennym⁹. Ponadto przy ministerstwie działały Główny Urząd Planowania Przestrzennego oraz Instytut Badawczy

⁶ A. Skalimowski, „Budowniczy Stolicy”. *Warszawski mecenat Bolesława Bieruta w latach 1945-1955*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2014, nr 2, s. 78.

⁷ Tamże, s. 79.

⁸ *Protokoły posiedzeń Prezydium Krajowej Rady Narodowej 1944-1947*, red. J. Kochanowski, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1995, s. 48.

⁹ Dekret z dnia 24 maja 1945 r. o utworzeniu Ministerstwa Odbudowy, Dz. Urz. RP 1945 Nr 21, poz. 123.

Budownictwa¹⁰. Im dłużej funkcjonował resort, tym więcej powstawało podległych mu agend: Główny Urząd Planowania Przestrzennego (2 kwietnia 1946 roku)¹¹, Główny Urząd Pomiarów Kraju (24 kwietnia 1947 roku) i – chyba najważniejszy dla odbudowy Warszawy, utworzony dekretem z 24 kwietnia 1948 roku – Zakład Osiedli Robotniczych¹². Powołanie tego ostatniego, zdaniem ministra odbudowy Michała Kaczorowskiego, oznaczało, że nadchodził nowy okres w odbudowie stolicy, związany z koncentracją działalności inwestycyjnych w rękach państwowych.

Zadania realizowane przez Ministerstwo Odbudowy przybliży szef resortu Michał Kaczorowski: *Wprowadzie polityka Ministerstwa Odbudowy na pierwszy plan wysuwała bezpośrednio, jakże ostre potrzeby dnia ówczesnego, potrzeby stworzenia warunków dla aktywności właściwych stolicy i dla bytowania jej załogi, to jednak w pełni doceniata wagę kulturową prac nad restytucją zabytków. Dlatego też, mimo wysuwanych propozycji skreślenia kredytów na konserwację i restytucję zabytków, nigdy nie zahamowano tych prac; przeciwnie, stworzono dla nich warunki uprzywilejowane – w tej dziedzinie nie obowiązywały ograniczenia standardowe, właściwe dla innych rodzajów budownictwa – mimo że tym samym uzyskiwaliśmy mniejsze efekty użytkowe. Jednakże wydawało się, że mimo ubóstwa obowiązkiem w stosunku do naszej kultury jest szczególna troska o zachowanie czy restytucję jej pomników¹³.*

24 maja 1945 roku na mocy dekretu o odbudowie Warszawy powołano Komitet Odbudowy Stolicy (KOS), któremu przewodniczył Prezes Rady Ministrów, a Prezydent Warszawy był jego zastępcą. Ponadto w skład komitetu wchodziłi ministrowie i podsekretarze stanu z ministerstw zainteresowanych podejmowanymi działaniami. W pracach uczestniczyli również delegaci Zarządu m.st. Warszawy powołani przez Prezydium KRN¹⁴. Głównym zadaniem KOS była kontrola nad przebiegiem prac związanych z odbudową Warszawy.

Na inauguracyjnym posiedzeniu instytucji omawiano następujące zagadnienia: zadania KOS, program odbudowy Warszawy, dotychczasową działalność BOS oraz zmiany w jego statusie. Tematykę zadań i kompetencji poruszano również na inkubacyjnym posiedzeniu Naczelnej Rady Odbudowy Warszawy 4 stycznia 1946 roku, podczas którego Stanisław Tołwiński stwierdził, że instytucja powinna być bliżej powiązana z Centralnym Urzędem Planowania – w związku z ustaleniem rozmiarów finansowania odbudowy¹⁵. Komitetowi Odbudowy Stolicy podlegały

¹⁰ M. Kaczorowski, *Początki odbudowy kraju i stolicy 1944-1949*, PWN, Warszawa 1980, s. 72; tenże, *Sprawa Warszawy w polityce Ministerstwa Odbudowy*, [w:] *Warszawa stolica Polski Ludowej*, z. 1, PWN, Warszawa 1970, s. 46.

¹¹ Dekret z dnia 2 kwietnia 1946 r. o planowym zagospodarowaniu przestrzennym kraju, Dz. U. 1946 Nr 16, poz. 109.

¹² Dekret z dnia 26 kwietnia 1948 r. o Zakładzie Osiedli Robotniczych, Dz. U. 1948 Nr 24, poz. 166.

¹³ M. Kaczorowski, *Sprawa Warszawy w polityce...*, dz. cyt., s. 52.

¹⁴ Skład osobowy dobrze obrazuje protokół z pierwszego posiedzenia Komitetu Odbudowy Stolicy, zob. APW, BOS 37, k. 2, Protokół z pierwszego posiedzenia Komitetu Odbudowy Stolicy.

¹⁵ *Sprawozdanie z inauguracyjnej sesji naczelnej Rady Odbudowy m.st. Warszawy*, [w:] *Odbudowa Warszawy w latach 1944-1949. Wybór dokumentów i materiałów*, red. J. Górski, t. 1, PWN, Warszawa 1977, s. 388.

wojewódzkie komitety odbudowy stolicy, do czasu powstania Społecznego Funduszu Odbudowy Stolicy 26 sierpnia 1948 roku¹⁶.

Na mocy Dekretu o odbudowie Warszawy z 24 maja 1945 roku powstała również Naczelna Rada Odbudowy m.st. Warszawy. Odpowiedzialna była za *mobilizowanie zasobów duchowych i materialnych* państwa w celu odbudowy miasta. Jej zadanie polegało na ustalaniu zasad odbudowy oraz zajmowaniu stanowiska w sprawach zamierzeń, projektów i programów odbudowy. W skład NROW wchodził: Prezydent Krajowej Rady Narodowej (KRN) jako przewodniczący, Prezes Rady Ministrów jako jego zastępca, ministrowie, dziesięciu przedstawicieli KRN, Prezydent m.st. Warszawy, dziesięciu przedstawicieli Warszawskiej Rady Narodowej (WRN), przedstawiciele wojewódzkich rad narodowych (po dwóch z każdej), czołowi przedstawiciele organizacji społecznych, politycznych i gospodarczych oraz wybitni fachowcy z dziedziny nauki i sztuki powołani przez Prezydenta KRN. Oprócz wymienionych w skład rady wchodziła grupa osób z całego kraju, a ich liczba w styczniu 1946 roku wynosiła około 220 osób¹⁷.

Powołanie Bolesława Bieruta¹⁸ na przewodniczącego gremium sformalizowało jego aktywność związaną z odbudową Warszawy. Wcześniej działał on półoficjalnie, ponieważ odbudowa miast nie wchodziła w zakres obowiązków przywódcy państwa¹⁹. Według Bieruta zadanie Rady polegało na uświadomieniu społeczeństwu i społeczności międzynarodowej, że odbudowa stolicy jest naprawieniem krzywdy kulturalnej, której doświadczyła Polska wskutek zburzenia miasta przez Niemców²⁰. Z kolei Stanisław Tołwiński, prezydent Warszawy, mówił o konieczności mobilizacji konkretnych grup społecznych: członków partii politycznych, związków zawodowych, organizacji młodzieżowych i spółdzielczych, jak również literatów, dziennikarzy czy artystów²¹. Natomiast minister odbudowy Michał Kaczorowski podkreślał duży wkład wojska w: budowę mostów pontonowych, rozminowanie miasta, czyszczenie szlaków komunikacyjnych i naprawę gmachów (najczęściej tych, które ono użytkowało). Oprócz wojska w odbudowę miasta angażowały się także inne podmioty państwowe i prywatne: ludność cywilna, poczta, centrale przemysłowe i handlowe, banki, przedsiębiorstwa państwowe czy spółdzielnie²².

Na inauguracyjnym posiedzeniu 4 stycznia 1946 roku powołano sekretarza generalnego Rady – inż. arch. Helenę Syrkus – oraz dwunastoosobowy Komitet Propagandowy i Komitet Wykonawczy. Temu ostatniemu przewodniczył Marian

¹⁶ R. Miłoch, T. Szafron, *Społeczny Fundusz Odbudowy Stolicy w Katowicach*, [w:] *Pod dyktando ideologii. Studia z dziejów architektury i urbanistyki w Polsce Ludowej*, red. P. Knap, IPN, Szczecin 2013, s. 98-99.

¹⁷ *Sprawozdanie z inauguracyjnej sesji...*, dz. cyt., s. 381.

¹⁸ Więcej o roli Bolesława Bieruta w odbudowie Warszawy – zob. A. Skalmowski, „*Budowniczy Stolicy*”. *Warszawski mecenat...*, dz. cyt., s. 75-94.

¹⁹ Tenże, *Skazani na wielkość?*, dz. cyt., s. 100.

²⁰ *Sprawozdanie z inauguracyjnej sesji...*, dz. cyt., s. 382-383.

²¹ Tamże, s. 389.

²² Tamże, s. 390-392.

Spychalski, a jego skład został powołany przez prezydenta KRN. Komitet Wykonawczy utworzył cztery komisje: planowania, organizacyjną, finansową i propagandową²³. Z kolei na posiedzeniu 25 maja 1946 roku wybrano sekretarza generalnego NROW – inż. arch. Jerzego Grabowskiego. Powołano również Społeczny Fundusz Odbudowy Stolicy, do którego wpływać miały wszystkie środki finansowe ofiarowane na odbudowę miasta²⁴.

Na pierwszym posiedzeniu NROW uchwalono 11 wniosków ogólnych, z których część miała charakter wyłącznie postulatywny, jednakże określiły one obszar działań organu w kolejnych latach²⁵:

- wystąpienie do Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) o nałożenie na miasta niemieckie specjalnego podatku na odbudowę Warszawy;
- zwrócenie się z prośbą o pomoc dla Warszawy do Międzynarodowej Komisji Związków Zawodowych i Polonii Amerykańskiej;
- zwrócenie się do rządu z wnioskiem o zobowiązanie wszystkich samorządów w Polsce do zaplanowania w swoich budżetach określonych wpływów na cele odbudowy, opodatkowanie wszystkich przedsiębiorstw państwowych, społecznych i prywatnych oraz wszystkich osób, które wzbogaciły się w czasie wojny, i przekazanie uzyskanych w ten sposób środków na potrzeby odbudowy;
- emisja specjalnych znaczków pocztowych i skarbowych służących do pobierania opłat za przesyłki oraz składane podania w urzędach, a następnie przeznaczenie pochodzących stąd zysków na cele odbudowy Warszawy;
- wyrażenie wdzięczności Związkowi Sowieckiemu i Republikom: Białoruskiej, Ukraińskiej i Litewskiej, za uzyskaną i deklarowaną pomoc w odbudowie miasta;
- wykorzystanie doświadczeń ZSRS przy odbudowie zniszczonych sowieckich miast;
- wykorzystanie przy odbudowie Warszawy pomocy uzyskanej od krajów zaprzyjaźnionych;
- zwołanie zjazdu merów stolic państw zaprzyjaźnionych do Warszawy i zainteresowanie ich problemem odbudowy miasta;
- zebranie opinii najwybitniejszych specjalistów zagranicznych o planie Warszawy oraz zorganizowanie w stolicy Międzynarodowego Kongresu Architektury Zabytkowej.

Gdy analizuje się wnioski uchwalone na sesji, widać wyraźnie, że NROW miała za zadanie propagować ideę odbudowy stolicy na arenie międzynarodowej i wpływać na rząd, aby za pomocą specjalnych podatków zapewnił odpowiednie finansowanie. Już na podstawie pierwszego posiedzenia można stwierdzić, że

²³ *Sprawozdanie z inauguracyjnej sesji...*, dz. cyt., s. 382.

²⁴ Tamże, s. 382.

²⁵ Tamże, s. 428-429.

zadaniem Rady było opracowanie zasadniczych wytycznych, a wykonawstwem miał się zająć Komitet Odbudowy Stolicy. W podsumowaniu obrad Bolesław Bierut zakomunikował, że wytyczne, którymi należy się kierować, nie zostały jeszcze opracowane. Prezydent KRN krytycznie odniósł się do pomysłów ograniczenia planów odbudowy: *Dziś, po pierwszych miesiącach pracy nad odbudową stolicy, natknęliśmy się na szereg trudności. Dążenia do ograniczenia zasięgu planowania w dostosowaniu do naszych obecnych możliwości są wprawdzie zrozumiałe, ale niedostatecznie uzasadnione i słuszne. Odbudowując Warszawę tylko z punktu widzenia potrzeb żyjącego dziś pokolenia – ograniczalibyśmy swoje plany i dostosowaliśmy do możliwości, na jakie potrafi zdobyć się tylko to pokolenie. A przecież Warszawę musimy odbudować dla przyszłych pokoleń i ten wzgląd musimy wziąć pod uwagę*²⁶.

Bolesław Bierut odniósł się również do planów Warszawy dla jednego miliona mieszkańców: *Wyobrażenie Warszawy jako miasta dla jednego miliona mieszkańców nie wytrzymuje krytyki. W nakreślonych dla niej ramach jednomilionowego miasta nie mieści się pojęcie Warszawy ani jako największego miasta Polski, głównego ośrodka życia politycznego, społecznego, kulturalnego i artystycznego, ani też jako stolicy kraju, który ma nie tylko centralne położenie geograficzne, ale z którego pragnęlibyśmy uczynić jeden z ośrodków życia międzynarodowego, stolicy kraju, który powinien mieć i – jak sądzę – będzie miał znaczenie bez porównania większe aniżeli dotychczas*²⁷.

Z wypowiedzi Bolesława Bieruta wyraźnie wynika, że po raz kolejny prezydent KRN musiał blokować szkodliwe pomysły osób wysoko postawionych w strukturze państwa oraz instytucjach zajmujących się odbudową miasta. Kluczowa była tutaj kwestia związana z zachowaniem oblicza Warszawy dla przyszłych pokoleń – postawiona wyżej od doraźnych potrzeb (odbudowy mieszkań etc.). Oznaczało to nadzieję dla warszawskich zabytków, o odrestaurowaniu których w pierwszych miesiącach działań grupa osób (między innymi Michał Kaczorowski i Roman Piotrowski²⁸) mówiła jako o zbędnym wydatku. Oczywiście, nie zostało powiedziane, że Warszawa będzie odbudowana w kształcie przedwojennym. Jednak jasno dano do zrozumienia, że najwyższa osoba w państwie nie pozwoli na zabranie miastu pierwszego miejsca na liście priorytetów.

Bolesław Bierut zwracał również uwagę na spadek zainteresowania odbudową Warszawy, co niewątpliwie wiązałoby się ze znacznym wydłużeniem czasu podnoszenia miasta z ruin: *Jeżeli Warszawa nie stanie się żywą, codzienną sprawą narodu, to długo ją będziemy odbudowywali, to może ona zostać rzeczywiście niewielkim miastem*²⁹. Ponadto stwierdził, że nieudolność organizacyjna spowodowała zmniejszenie zapła-

²⁶ *Sprawozdanie z inauguracyjnej sesji...*, dz. cyt., s. 430.

²⁷ Tamże, s. 430.

²⁸ 7 stycznia 1946 roku odbyło się zebranie koordynacyjne pracowników WAZ BOS, na którym zaprotokołowano, że inż. Roman Piotrowski: *Ceni zapal Wydziału AZ, ale nie może jednak zapewnić, by w r. 1946 sprawa zabytków stała na pierwszym miejscu. Środków na zabezpieczenie i wykończenie budynków należy szukać poza budżetem BOS-u.* Tamże, s. 454.

²⁹ Tamże, s. 433.

u pracujących nad odbudową ludzi³⁰. Konkluzję wystąpienia Bolesława Bieruta na sesji stanowiły słowa: *Śmielej rozbudowujmy plan nowej Warszawy*³¹.

Jednak, żeby rozwijać plany odbudowy, należało zaprzestać spontanicznej reanimacji miasta i zacząć działać systemowo. Jarosław Zieliński utożsamia powstanie Naczelnej Rady Odbudowy Warszawy z rozpoczęciem pierwszej fazy planowej odbudowy stolicy.³² Zgodnie z art. 2 Ustawy z dnia 3 lipca 1947 r. o odbudowie m.st. Warszawy³³ *Naczelna Rada Odbudowy m. st. Warszawy ustala zasady, programy i ogólne projekty odbudowy stolicy oraz koordynuje prace nad odbudową i czuwa nad ogólnym przebiegiem tych prac, biorąc pod uwagę wnioski i postulaty rady narodowej m.st. Warszawy*. Prezydent Warszawy Stanisław Tołwiński uważał, że aby oddolna pomoc społeczeństwa, instytucji państwowych i wojskowych stanowiła rzeczywistą, celową pomoc, odpowiadającą na priorytetowe potrzeby odbudowującej się stolicy, musi zostać poddana reżimowi planowania publicznego i przybrać określone formy organizacyjne, nadane jej przez powstanie Naczelnej Rady Odbudowy Warszawy³⁴.

Kolejną instytucją założoną w celu usprawnienia prac nad odbudową Warszawy była – utworzona 12 kwietnia 1946 roku zarządzeniem Ministra Odbudowy – Warszawska Dyrekcja Odbudowy (WDO), będąca organem techniczno-budowlanym obejmującym obszar m.st. Warszawę. Karol Móravski zauważa, że powołana do życia Warszawska Dyrekcja Odbudowy z inżynierem Stanisławem Michotkiem na czele stała się podmiotem zleciodawczym i nadzorującym całe budownictwo ze środków publicznych w Warszawie. Dzięki niej [...] *oddano do użytku w latach 1946--1950 prawie 90 tysięcy mieszkań. Działalność WDO sprawiła, że trudną sytuację na warszawskim rynku budowlanym udało się na tyle uporządkować i zorganizować, wzmacniając jednocześnie potencjał i działalność przedsiębiorstw państwowych, że interwencja Warszawskiej Dyrekcji Odbudowy okazała się zbędna*³⁵.

Warszawska Dyrekcja Odbudowy przejęła kompetencje zlikwidowanego Wydziału Nadzoru Zleceń BOS. Powołania WDO domagała się opinia publiczna, gdyż analogiczne dyrekcje powoływano w innych polskich miastach³⁶. Do zadań WDO należały zatem: budowa, rozbudowa, przebudowa i gruntowna naprawa budynków przeznaczonych dla administracji rządowej, urzędów, mieszkań służbowych dla pracowników oraz prowadzenie innych prac techniczno-budowlanych zleconych przez Ministra Odbudowy. Wykonywane prace obejmowały projektowanie robót, roboty wstępne i przygotowawcze, takie jak rozbiórka i czyszczenie terenu,

³⁰ *Sprawozdanie z inauguracyjnej sesji...*, dz. cyt., s. 434.

³¹ Tamże, s. 435.

³² J. Zieliński, *Rozwój przestrzenny, architektura i budownictwo Warszawy w latach 1945-1970*, [w:] J. Zieliński, *Korzenie miasta*. T. 7, *Warszawa 1945-1978*, Veda, Warszawa 2012, s. 17.

³³ Ustawa z dnia 3 lipca 1947 r. o odbudowie m.st. Warszawy, Dz. U. 1947 Nr 52, poz. 268.

³⁴ S. Tołwiński, *Warszawę może odbudować tylko cały Naród Polski*, [w:] *Sprawozdanie z inauguracyjnej sesji...*, dz. cyt., s. 20, 23-24.

³⁵ K. Móravski, *Warszawa...*, dz. cyt., s. 374.

³⁶ A. Kączkowska, *Biuro Odbudowy Stolicy*, [w:] *Warszawa stolica Polski Ludowej*, dz. cyt., s. 355.

a także gospodarcze zabezpieczanie robót. Na jej czele stał dyrektor powoływany przez Ministra Odbudowy, któremu bezpośrednio podlegał³⁷.

Wspomniany Społeczny Fundusz Odbudowy Stolicy powstał 26 sierpnia 1948 roku, kiedy opublikowano załącznik ze statusem SFOS do obwieszczenia Prezesa Rady Ministrów. Zadaniem tego podmiotu było organizowanie i *mobilizowanie sił materialnych i duchowych narodu polskiego*³⁸ w celu odbudowy Warszawy, a w szczególności przeprowadzanie zbiórek środków finansowych³⁹. Z chwilą powstania SFOS stał się jedynym podmiotem uprawnionym do zbierania pieniędzy na rzecz odbudowy Warszawy. Władze centralne reprezentowane były przez Radę Główną (walne zgromadzenie delegatów), Centralny Komitet Obywatelski Odbudowy Warszawy (zarząd stowarzyszenia), Prezydium Zarządu oraz Główną Komisję Rewizyjną. Na poziomie lokalnym podstawową jednostką organizacyjną było koło terenowe, które mogło obejmować poszczególne miejscowości, stowarzyszenia, zakłady pracy czy instytucje naukowe. Koła podlegały komitetom gminnym i komitetom miejskim (lub dzielnicowym), a te – komitetom powiatowym, nad którymi bezpośrednio kontrolę sprawowały komitety wojewódzkie⁴⁰.

Przed Społecznym Funduszem Odbudowy Stolicy postawiono podobne zadania jak przed NROW, której podlegał. Mobilizowanie i ogniskowanie sił narodu realizował poprzez propagowanie odbudowy Warszawy, informowanie opinii publicznej o prowadzonych pracach, stanie zniszczeń oraz postępach w odbudowie. Instytucja inicjowała, organizowała i kontrolowała zbiórki pieniędzy. Te ostatnie przyniosły efekty już w 1946 roku, a zgromadzone środki wykorzystano (przy dominującym udziale budżetu państwa) w wielu inwestycjach takich jak: Trasa W-Z, osiedle na Mariensztacie, kamienice na Krakowskim Przedmieściu, Kolumna Zygmunta⁴¹.

Przed powstaniem Społecznego Funduszu Odbudowy Stolicy NROW podlegały komitety odbudowy powołane w terenie. Prekursorem funduszu był Śląsko-Dąbrowski Komitet Odbudowy Warszawy, który rozpoczął działalność 8 maja 1945 roku w Katowicach. Podobne organizacje zaczęły powstawać w innych województwach. Wrzesień 1946 roku ustanowiono Miesiącem Odbudowy Warszawy – od tego momentu organizacje terenowe przekształciły się w komitety obywatelskie odbudowy Warszawy i stały się jednocześnie organami NROW. Rozporządzeniem Rady Ministrów w lipcu 1948 roku został uregulowany stan prawny SFOS, a sam fundusz został uznany za stowarzyszenie wyższej konieczności. Celem Funduszu,

³⁷ Zarządzenie ministra odbudowy o utworzeniu Warszawskiej Dyrekcji Odbudowy, [w:] *Odbudowa Warszawy w latach...*, dz. cyt., t. 1, s. 523-524; APW, WDO, sygn. 88, k. 18, Zarządzenie Ministra Odbudowy z dnia 12 kwietnia 1946 roku o utworzeniu Warszawskiej Dyrekcji Odbudowy; APW, WDO, sygn. 88, k. 34, Statut organizacyjny Warszawskiej Dyrekcji Odbudowy.

³⁸ § 7 Obwieszczenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 26 sierpnia 1948 r. w sprawie ogłoszenia statutu stowarzyszenia wyższej użyteczności Społeczny Fundusz Odbudowy Stolicy, M.P. 1948, Nr 69, poz. 544.

³⁹ Tamże; *Sprawozdanie z inauguracyjnej sesji...*, dz. cyt., s. 382.

⁴⁰ R. Miłoch, T. Szafron, *Społeczny Fundusz Odbudowy Stolicy...*, dz. cyt., s. 99.

⁴¹ J. S. Majewski, T. Markiewicz, *Budujemy nowy dom*, Dom Spotkań z Historią, Warszawa 2012, s. 147.

podobnie jak Rady, było: *mobilizowanie duchowe i materialne sił i zasobów narodu polskiego oraz innych narodów dla dzieła odbudowy stolicy Polski – Warszawy*⁴². Powstanie Funduszu niewątpliwie uporządkowało pod względem organizacyjnym społeczne zaangażowanie w podnoszenie kraju z ruin.

Przedstawione instytucje i ich kompetencje świadczą o dużej liczbie osób i organizacji mających realizować zadania związane z odbudową. Wiadomo, że tak duży zakres prac wymagał odpowiedniej liczby zaangażowanych podmiotów. Równocześnie widać, że wiele z nich nie było potrzebnych lub powinno mieć inny zakres uprawnień, niepokrywający się z kompetencjami instytucji już działających. Konsekwencją tak rozbudowanej struktury były kłopoty: komunikacyjne, organizacyjne oraz biurokratyczne. Organizację odbudowy Warszawy krytykowały władze państwowe i opinia publiczna. Czasem pod wpływem tej ostatniej modyfikowano ją, niestety najczęściej nie rozwiązywało to problemów z: tempem prac, współpracą między instytucjami (szczególnie warte zauważenia są konflikty wewnątrz samego BOS i trudności w kontaktach z innymi podmiotami), środkami budżetowymi (na przykład mocne ich ograniczenie w 1947 roku), kolejnością prac czy wreszcie politycznymi decyzjami nad ostatecznym kształtem poszczególnych inwestycji oraz wyglądem miasta jako całości.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne:

Archiwum Państwowe w Warszawie, (dalej APW):

APW, Biuro Odbudowy Stolicy (dalej BOS), sygn. 25/1, k. 2, Nominacja;

APW, BOS, sygn. 37, k. 2, Protokół z pierwszego posiedzenia Komitetu Odbudowy Stolicy;

APW, Warszawska Dyrekcja Odbudowy (dalej WDO), sygn. 88, k. 18, Zarządzenie Ministra Odbudowy z dnia 12 kwietnia 1946 roku o utworzeniu Warszawskiej Dyrekcji Odbudowy;

APW, WDO, sygn. 88, k. 34, Statut organizacyjny Warszawskiej Dyrekcji Odbudowy.

Akty prawne:

Dekret z dnia 24 maja 1945 r. o utworzeniu Ministerstwa Odbudowy, Dz. Urz. RP 1945 Nr 21, poz. 123;

Dekret z dnia 24 maja 1945 r. o odbudowie m.st. Warszawy, Dz. Urz. RP 1945 Nr 21, poz. 124;

---

⁴² J. S. Majewski, T. Markiewicz, *Budujemy nowy dom*, dz. cyt., s. 147.

- Dekret z dnia 2 kwietnia 1946 r. o planowym zagospodarowaniu przestrzennym kraju, Dz. Urz. 1946 Nr 16, poz. 109;
Ustawa z dnia 3 lipca 1947 r. o odbudowie m.st. Warszawy, Dz. U. 1947 Nr 52, poz. 268;
Dekret z dnia 26 kwietnia 1948 r. o Zakładzie Osiedli Robotniczych, Dz. U. 1948 Nr 24, poz. 166;
Obwieszczenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 26 sierpnia 1948 r. w sprawie ogłoszenia statutu stowarzyszenia wyższej użyteczności Społeczny Fundusz Odbudowy Stolicy, M.P. 1948 Nr 69, poz. 544.

Druki zwarte:

- Kaczorowski M., *Początki odbudowy kraju i stolicy 1944-1949*, PWN, Warszawa 1980;
Kaczorowski M., *Sprawa Warszawy w polityce Ministerstwa Odbudowy*, [w:] *Warszawa stolica Polski Ludowej*, z. 1, PWN, Warszawa 1970;
Kączkowska A., *Biuro Odbudowy Stolicy*, [w:] *Warszawa stolica Polski Ludowej*, z. 1, PWN, Warszawa 1970;
Majewski J. S., Markiewicz T., *Budujemy nowy dom*, Dom Spotkań z Historią, Warszawa 2012;
Markiewicz T., *Prywatna odbudowa Warszawy*, [w:] *Zbudować Warszawę piękną... O nowy krajobraz stolicy (1944-1956)*, red. J. Kochanowski, Wydawnictwo TRIO, Warszawa 2003;
Miłoch R., Szafron T., *Społeczny Fundusz Odbudowy Stolicy w Katowicach*, [w:] *Pod dyktando ideologii. Studia z dziejów architektury i urbanistyki w Polsce Ludowej*, red. P. Knap, IPN, Szczecin 2013;
Mórawski K., *Warszawa. Dzieje miasta*, Książka i Wiedza, Warszawa 2003;
Odbudowa Warszawy w latach 1944-1949. Wybór dokumentów i materiałów. T. 1, red. J. Górski, PWN, Warszawa 1977;
Protokoły posiedzeń Prezydium Krajowej Rady Narodowej 1944-1947, red. J. Kochanowski, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1995;
Skalimowski A., *Skazani na wielkość? Biuro Odbudowy Stolicy 1945-1951*, [w:] *Spór o odbudowę Warszawy. Od gruzów do reprivatyzacji*, red. T. Fudala, Muzeum Sztuki Nowoczesnej, Warszawa 2016;
Zieliński J., *Rozwój przestrzenny, architektura i budownictwo Warszawy w latach 1945-1970*, [w:] J. Zieliński, *Korzenie miasta*. T. 7, *Warszawa 1945-1978*, Veda, Warszawa 2012.

Druki ciągłe:

- Skalimowski A., „*Budowniczy Stolicy*”. *Warszawski mecenat Bolesława Bieruta w latach 1945-1955*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2014, nr 2.